

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.39>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Ромців О.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Ромців О.І. Забезпечення національної безпеки України в умовах геополітичних викликів.

Дана наукова стаття присвячена питанню забезпечення національної безпеки України в умовах геополітичних викликів. Національна безпека є основою функціонування держави та невід'ємною складовою її розвитку. Вона є критично важливою, адже дає змогу країні зберегти свою цілісність в умовах дестабілізації. В умовах повномасштабної війни росії проти України питання національної безпеки особливо гостро набуває актуальності. З 24 лютого 2022 року загроза територіальній цілісності і суверенітету нашої держави набувала небачених раніше масштабів.

У статті розглядається вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на безпекову стратегію України, а також досліджується та аналізується нормативно-правова база, яка регламентує основи національної безпеки та оборони. Особливу увагу приділено ролі ключових інституцій сектору безпеки й оборони, зокрема Ради національної безпеки і оборони України, Збройних Сил України, а також дії міжнародних безпекових гарантій, які показали свою неефективність у практичній площині. Вказується, що одним із важливих інструментів РНБО є введення персональних санкцій проти осіб, причетних до агресії проти нашої держави. Санкційна політика РНБО має не лише символічне, а й практичне значення – блокуються активи, майно, забороняється в'їзд осіб, які загрожують національній безпеці. Водночас ключову роль у зміцненні безпеки відіграє не лише державний апарат, а й інститути громадянського суспільства, які повинні виступати опорою забезпечення національної безпеки держави.

Аналізуються підходи до національної безпеки в сучасному правовому полі, на основі чинних стратегічних документів та реалій війни, що триває. Зокрема, зазначається, що Конституція України, Закон «Про національну безпеку», Стратегія національної безпеки та інші доктринальні документи формують фундаментальну нормативно-правову основу для реагування на загрози, забезпечення суверенітету, територіальної цілісності, прав і свобод громадян.

У межах дослідження розкривається значення правових та інституційних механізмів, що забезпечують цілісність, суверенітет і стабільність держави, а також визначають ключові напрями безпекової політики України в сучасних умовах. Стаття базується на комплексному аналізі юридичних джерел, офіційних документів та сучасної практики забезпечення безпеки в умовах повномасштабної війни.

Ключові слова: національна безпека, суверенітет, геополітичні виклики, загрози, гарантії безпеки, війна.

Romtsiv O.I. Ensuring the national security of Ukraine in the conditions of geopolitical challenges.

This scientific article is devoted to the issue of ensuring the national security of Ukraine in the face of geopolitical challenges. National security is the basis of the functioning of the state and an integral part of its development. It is critically important because it allows the country to maintain its integrity in conditions of destabilization. In the conditions of Russia's full-scale war against Ukraine, the issue of national security is becoming especially acute. Since February 24, 2022, the threat to the territorial integrity and sovereignty of our state has acquired previously unprecedented proportions.

The article examines the impact of external and internal factors on Ukraine's security strategy, as well as studies and analyses the legal framework that regulates the foundations of national security and defence. Particular attention is paid to the role of key institutions of the security and defence sector, in particular, the National Security and Defence Council of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, as well as the operation of international security guarantees, which have proven to be ineffective in practice. It is pointed out that one of the important tools of the NSDC is the imposition of personal sanctions against persons involved in the aggression against our country. The NSDC's sanctions policy has not

only symbolic but also practical significance: assets and property are blocked, and entry of persons who threaten national security is prohibited. At the same time, the key role in strengthening security is played not only by the state apparatus, but also by civil society institutions, which should act as a pillar of national security.

The article analyses approaches to national security in the modern legal framework, based on the current strategic documents and the realities of the ongoing war. In particular, it is noted that the Constitution of Ukraine, the Law 'On National Security', the National Security Strategy and other doctrinal documents form the fundamental legal framework for responding to threats, ensuring sovereignty, territorial integrity, rights and freedoms of citizens.

The article analyses approaches to national security in the modern legal framework, based on current strategic documents and the realities of the ongoing war. In particular, it is noted that the Constitution of Ukraine, the Law 'On National Security', the National Security Strategy and other doctrinal documents form the fundamental legal framework for responding to threats, ensuring sovereignty, territorial integrity, rights and freedoms of citizens.

The study reveals the importance of legal and institutional mechanisms that ensure the integrity, sovereignty and stability of the state, as well as define the key directions of Ukraine's security policy in the current environment. The article is based on a comprehensive analysis of legal sources, official documents and current practice of ensuring security in a full-scale war.

Key words: national security, sovereignty, geopolitical challenges, threats, security guarantees, war.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення національної безпеки України набула особливої актуальності після початку збройної агресії з боку російської федерації у 2014 році, що спричинило суттєву зміну безпекової ситуації не лише в регіональному, а й у глобальному масштабі. Повномасштабне вторгнення у 2022 році остаточно зруйнувало залишки довіри до системи міжнародних гарантій безпеки, зокрема Будапештського меморандуму, та продемонструвало вразливість України перед силовим тиском у разі відсутності реальних механізмів колективного захисту. З огляду на це, актуалізується потреба у комплексному переосмисленні національної політики безпеки. Це вимагає глибокого правового, інституційного та стратегічного аналізу задля формування дієвих засад забезпечення національної безпеки України.

Аналіз дослідження проблеми. У зв'язку зі своєю актуальністю питання забезпечення національної безпеки України викликає науковий інтерес багатьох вчених, серед яких: В. Антонов, Д. Василенко, О. Власюк, Д. Галат, Ю. Грицюк, О. Данільян, О. Дзьобань, А. Качинський, С. Крук, В. Ліпкан, Г. Новицький, Г. Пономаренко, Г. Ситник, В. Смолянук, Т. Ткачук, С. Федуняк, М. Чепелева, М. Шевченко, Ю. Щербань, тощо. Проте на сьогоднішній день у зв'язку з загарбницькою війною росії проти України виникає ще багато проблем, які потребують свого якнайшвидшого вирішення.

Метою статті є розгляд особливостей формування та реалізації національної безпекової політики України в умовах геополітичних викликів, зокрема збройної агресії росії, шляхом аналізу чинного законодавства та стратегічних документів у сфері національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1]. Закон України «Про національну безпеку» визначає, що фундаментальними національними інтересами України є:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [1].

Основоположним документом, що визначає правові засади національної безпеки України, є її Конституція. Вона закріплює ключові принципи функціонування держави, а у випадку загрози національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності – запровадження надзвичайного чи воєнного стану. Конституційні механізми забезпечення національної безпеки України формують системне поєднання нормативно-правових актів та інституційних структур, спрямованих на захист національних інтересів. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки проголошується найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [2].

Координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України є Рада національної безпеки і оборони України (далі – РНБО), яка координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. Головою РНБО є Президент [2].

Одним із важливих інструментів РНБО є введення персональних санкцій проти осіб, причетних до агресії проти нашої держави. Санкційна політика РНБО має не лише символічне, а й практичне значення – блокуються активи, майно, забороняється в'їзд осіб, які загрожують національній безпеці.

РНБО відіграє важливу роль також у гібридній війні проти України. Робочим органом при РНБО є Центр протидії дезінформації, який у своїй діяльності забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою [3]. З огляду на це, ефективність РНБО значною мірою визначає здатність України до своєчасного прогнозування і нейтралізації комплексних загроз, а отже – забезпечує сталість державних інституцій і збереження національного суверенітету.

Пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у цій сфері були викладені у Стратегії національної безпеки України (далі – Стратегія), враховуючи зовнішні та внутрішні загрози, серед яких російська агресія.

Стратегія ґрунтується на таких основних засадах:

- стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;
- стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх вразливостей;
- взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України [4]. Таким чином, Стратегія базується на засадах, кожна з яких відіграє ключову роль у протидії сучасним загрозам, які постають перед Україною.

Стратегія виходить із положення, що безпека людини – безпека країни, що відповідає сучасним підходам до розуміння цієї концепції. Вона також є основою для формування інших документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, йдеться про Стратегію воєнної безпеки України, Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегію енергетичної безпеки, Стратегію інформаційної безпеки тощо. Стратегія воєнної безпеки України є стратегічним документом, який визначає головні принципи, цілі, напрями та інструменти забезпечення воєнної безпеки держави в умовах актуальних загроз, зокрема з боку російської федерації.

Пріоритетами досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва є:

- запровадження об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України;
- розвиток інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони;
- нарощування спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань [5].

У стратегії визначено, що сучасні загрози є багатовимірними: окрім прямої збройної агресії, до них належать також гібридні дії, інформаційна війна, кіберзагрози, економічний тиск, блокування морських шляхів, а також спроби дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні.

Особлива увага приділяється забезпеченню оборонної достатності та підвищенню стійкості держави до широкого спектра загроз. У цьому контексті велике значення надається розвитку оборонно-промислового комплексу, удосконаленню командування та управління військами, а також створенню національної системи стратегічного планування. Стратегія передбачає підготовку держави до ведення війни в умовах сучасних загроз, зокрема через посилення ролі Сил територіальної оборони та впровадження сучасних технологій у сфері оборони.

Вла0сюк О.С. вказує на те, що у широкому розумінні національна безпека України – це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Національну безпеку України можна розглядати як комплекс державних і соціальних гарантій, що спрямовані на підтримку стабільності життєдіяльності та поступового розвитку українського народу в цілому й кожного громадянина зокрема [6, с. 25].

Повномасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року актуалізувало питання національної безпеки як ніколи раніше. Війна, яку росія розпочала ще у 2014 році з анексії Автономної Республіки Крим та частини Донецької і Луганської областей, змусила суттєво змінити підхід до державної політики у питанні національної безпеки та оборони.

Війна суттєво змінила не лише стратегічне бачення безпеки, а й сам підхід до захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Так, Резнікова О.О. зазначає, що РФ залишатиметься основним джерелом загроз національній безпеці України на довгі роки. Хоча найгірші прогнози щодо розширення агресії РФ проти України вже справдилися, після завершення війни не варто очікувати на відмову керівництва РФ (навіть у разі заміни її очільників) від агресивних планів щодо продовження експансіоністської політики щодо України [7, с. 49].

Власне, це відображає стратегічні амбіції росії, спрямовані на збереження контролю над регіоном і стримування європейської та євроатлантичної інтеграції України, що ставить під сумнів ефективність міжнародних гарантій безпеки, у яких росія виступала гарантом територіальної цілісності України.

5 грудня 1994 року наша держава підписує меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, того ж дня він набуде чинності і вже 2 червня 1996 року Україна офіційно втратить свій третій за величиною ядерний арсенал у світі.

Згідно з текстом Меморандуму, Сполучені Штати Америки (далі – США), Велика Британія та Росія взяли на себе юридично зафіксовані зобов'язання щодо України, а саме:

- поважати суверенітет, незалежність і територіальну цілість України;
- утримуватися від загрози сили або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України;
- не використовувати економічний тиск для впливу на Україну з отримання будь-яких переваг;
- домагатися негайних дій Ради Безпеки ООН у разі застосування ядерної зброї проти України, а також проводити консультації у разі виникнення ситуацій, внаслідок якої постає питання стосовно цих зобов'язань [8].

Недоліки Будапештського меморандуму стануть явними майже відразу. 29 вересня 2003 року Росія без попереджень і погоджень почала будівництво греблі до українського острова Тузла у Керченській протоці [9].

Хоча Україна отримала гарантії безпеки від США, Великої Британії та Росії в обмін на відмову від ядерної зброї, механізм забезпечення цих гарантій залишився розмитим. У випадку з Тузлою Україна фактично не отримала дієвої підтримки від гарантів меморандуму, що показало неефективність цього документа як інструменту реального захисту національної безпеки.

У 2014 році Росія остаточно порушила Будапештський меморандум, анексувавши Крим і розпочавши військову агресію проти України, що у 2022 переросла у повномасштабне вторгнення. Ці дії продемонстрували недовір'я міжнародних гарантій безпеки, передбачених документом, і поставили під сумнів ефективність подібних угод у майбутньому.

Сьогодні Будапештський меморандум є пам'яткою недалекоглядності в ухваленні стратегічних безпекових рішень. Він має слугувати нагадуванням нинішнім лідерам країн євроатлантичної спільноти про те, що розбудова європейської архітектури безпеки за рахунок інтересів України, а не з їх урахуванням, приречена на провал [10].

Таким чином, історична ретроспектива свідчить про недалекоглядність забезпечення національної безпеки України, що є своєрідною основою до формування національної безпеки тепер.

Питання національної безпеки є ключовим елементом державної політики, оскільки воно безпосередньо стосується збереження суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та загального функціонування політичної, економічної, соціальної й інформаційної систем держави. У сучасних умовах, коли Україна стикається з масштабними зовнішніми загрозами, а також з внутрішніми викликами – питання національної безпеки набуває винятково стратегічного значення.

Враховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку», пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки визначено:

1. відстоювання незалежності і державного суверенітету;
2. відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України;
3. суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу;
4. захист прав, свобод і законних інтересів громадян України;
5. європейська і євроатлантична інтеграція [4].

Аналітична доповідь «Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної без-

пеки України», підготовлена Національним інститутом стратегічних досліджень, формує цілісне бачення побудови ефективної системи національної безпеки в умовах трансформаційного середовища та зовнішніх і внутрішніх загроз. У центрі уваги документа – ідея переходу до всеохоплюючої моделі національної безпеки, яка базується на взаємодії держави, громадянського суспільства та особистості. Головне призначення такої системи полягає у забезпеченні сталого функціонування держави й суспільства, виявленні та нейтралізації загроз, а також у збереженні стратегічного курсу розвитку, передусім європейської та євроатлантичної інтеграції.

Доповідь акцентує на важливості поєднання формальної та неформальної складових системи безпеки: до першої належать органи державної влади, Збройні Сили, правоохоронні структури, до другої – інститути громадянського суспільства, незалежні медіа, активні громадяни. Такий підхід сприяє формуванню соціальної згуртованості та національної єдності перед лицем небезпек. Особливо підкреслюється роль інституційного оновлення, правової реформи та впровадження стратегічного планування в усіх секторах безпеки, зокрема в оборонному, інформаційному, економічному, кібернетичному. Концепція стійкості системи безпеки в доповіді описується як здатність до адаптації, відтворення та протидії дестабілізуючим чинникам. Для досягнення такої стійкості необхідно модернізувати управлінські процеси, підвищити кадрову спроможність, а також забезпечити адекватне фінансування та ресурсне забезпечення [11].

Документ також звертає увагу на необхідність посилення стратегічної комунікації, формування культури безпеки в суспільстві та залучення громадян до процесу захисту національних інтересів. Усе це має відбуватися у межах верховенства права, демократичного цивільного контролю та чіткої підзвітності органів влади. У доповіді визначається, що подальший розвиток системи національної безпеки України має ґрунтуватися на принципах прозорості, довіри, відкритості до партнерства та орієнтації на західні стандарти, зокрема Організації Північноатлантичного договору та Європейського Союзу. Таким чином, система національної безпеки розглядається як не лише інструмент протидії загрозам, а як механізм стратегічного управління майбутнім держави [11].

Висновки. Підсумовуючи, варто наголосити на тому, що національна безпека України є основою функціонування держави. В умовах геополітичних викликів, які виникли перед Україною, глобальної нестабільності та зростання прямих і гібридних загроз, проблема забезпечення національної безпеки постає ключовим пріоритетом державної політики. Ідентифікація цих загроз, джерел їх походження, масштабів можливих наслідків, а також засобів їх запобігання та нейтралізації на сьогоднішній день є дуже актуальною проблемою забезпечення національної безпеки України.

Конституція України, Закон «Про національну безпеку», Стратегія національної безпеки та інші доктринальні документи формують фундаментальну нормативно-правову основу для реагування на загрози національної безпеки, забезпечення суверенітету, територіальної цілісності, прав і свобод громадян.

Стратегічно важливим елементом національної безпекової політики України є ефективне співробітництво з міжнародними організаціями та провідними європейськими країнами, вироблення спільного комплексу заходів європейської та євроатлантичної безпеки з метою підвищення рівня національної безпеки від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Але такий підхід повинен бути усвідомлений усіма органами державної влади, і носити не лише декларативний, а й практичний характер. Водночас ключову роль у зміцненні безпеки відіграє не лише державний апарат, а й інститути громадянського суспільства, які повинні виступати опорою забезпечення національної безпеки зсередини держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про національну безпеку України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Питання Центру протидії дезінформації. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/2021#Text>.
4. Стратегія національної безпеки України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Стратегія воєнної безпеки України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.
6. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці / О.С. Власюк. К.: НІСД, 2016. 528 с.
7. Резнікова О.О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. Стратегічна панорама спеціальний випуск. 2022. С. 45–53.

8. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.
9. За сто метрів від війни: російсько-український конфлікт на острові Тузла. *Офіційний вебсайт Представництва Президента в Автономній Республіці Крим*. URL: <https://ppu.gov.ua/press-center/za-sto-metriv-vid-viyny-rosiysko-ukrainskyy-konflikt-na-ostrovi-tuzla>.
10. Заява МЗС України з нагоди 30-річчя з часу підписання Будапештського меморандуму. *Офіційний вебсайт Міністерства закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-z-nagodi-30-richchya-z-chasu-pidpisannya-budapeshtskogo-memorandumu>.
11. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. / О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало, В.О. Паливода, С.В. Дрьомов, С.В. Сьомін. К.: НІСД, 2015. 58 с.